

ПІЗНЬОПРОТЕСТАНТСЬКІ ГРОМАДИ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІМПЕРСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ СЕРЕДИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Актуальність теми дослідження полягає у вивченні причин релігійної нетерпимості російської влади до українського релігійного розмаїття, який є невід'ємною частиною культурного коду нації. Факти дискримінації за релігійною ознакою, зафіксовані під час окупації українських земель є продовженням державної політики російської влади в сфері релігії, яка була започаткована ще в часи Російської імперії.

Збройна агресія російської федерації проти українського народу, окупація частини українських земель, цілеспрямоване порушення законів та звичаїв ведення війни призвели до порушення фундаментальних прав та свобод людини. Основний акцент міжнародної спільноти та українського політикуму сьогодні спрямований на кричущі факти геноциду, етноциду, екоциду та лінгвоциду, які масово вчинялися і вчиняються на всій території України. Але сьогодні не менш помітними повинні залишатися факти релігійної дискримінації, які мало висвітлюються у засобах масової інформації та виступах політичних діячів.

Дискримінації за релігійними ознаками зазнають представники різних конфесій: ПЦУ, УГКЦ, РКЦ, протестантські церкви. Переслідування супроводжуються арештами та вбивствами релігійних діячів, знищенням та конфіскацією на користь російської армії церковних будівель, заборонаю та обмеженням проведення релігійних богослужінь та зібрань.

За даними Інституту вивчення війни (ISW) від дискримінації за релігійною ознакою, окрім громад ПЦУ, найбільше страждають протестантські церкви. Окупаційні війська, під впливом пропаганди та «закону Ярової», закидають їм західне (американське) походження, що апріорі залишає їх поза будь-яким

законом.[1] Факти знищення протестантських закладів освіти та їх теологічної літератури зафіксовані під час окупації Київщини та Херсонщини. Випадки вбивств та арештів керівників та представників протестантських громад зафіксовані у всіх областях, що були окуповані чи залишаються в окупації: від Миколаївської та Херсонської на Півдні до Київської на Півночі. Випадки конфіскації Домів молитви та інших релігійних будівель для військових потреб особливо поширені у Запорізькій, Донецькій та Луганській областях.

Враховуючи, що одним із стовпів російської державності сьогодні як і в імперський період являється РПЦ, до всіх інших релігійних об'єднань християнського спрямування постійно проявляється релігійна нетерпимість. Особливо це стосується тих громад, які, в історичному плані, були реформаційними по відношенню до православ'я. Тому важливо прослідкувати політику імперської влади щодо процесу зародження та поширення пізньопротестантських громад середини ХІХ століття – початку ХХ століття на території Наддніпрянської України аби визначити її особливості, які можна прослідкувати в сьогоденні.

Первинна реакція світської влади на появу нових реформаційних рухів в середині православного суспільства 50-х – 70-х роках ХІХ століття була доволі невизначено-ліберальною. На початках вважалось, що православна церква, використовуючи свій потужний інструментарій, сама зможе справитися із подібними викликами. Але не справилася, адже будучи впродовж декількох століть під крилом російського самодержавства, вона виявилась не пристосованою до появи різного роду «духовних інфекцій». Методи «увещаній» та проповідницької діяльності вищих ієрархів у селах з найбільшим приростом «відступників» виявилися невдалими. Бо, як стверджували протестанти, вони «готові всім пожертвувати і все витерпіти за проповідуване ними вчення, будучи глибоко впевненими, що тільки їх вчення є істинним». [2]

Державна влада протягом перших десятиліть існування громад пізнього протестантизму на українських землях вважала їх рухом виключно релігійно-догматичного спрямування. На їх думку, ідеї «штундистів» не несли загрози державним інтересам і не зачіпляли державно-політичну сферу, тому заходи із

протидії не проводилися.[3] Більше того, урядовці вважали, що діяльність священників на місцях, відсутність авторитету, плати за треби, деспотичне управління церковною громадою стали причиною виникнення реформаційних рухів в середовищі православ'я.

Першим методом протидіїпоширенню пізнього протестантизму став арешт лідерів громад. У звіті губернатора Київської губернії за 1872 рік зазначається: «...що стосується цивільної влади, то ними порушувалося судові справи проти штундистів в тих випадках, коли поступки сектантів містили в собі єресь чи образу панівної церкви та інші злочини проти віри». [4] Часто такі судові процеси нічим не завершувалися, арештантів відпускали додому, адже законодавчої бази, яка визначала їх діяльність, не існувало. Хоча лідери у пізньопротестантських громадах відігравали велику роль, але жорстокою централізації і ієрархією вони не відзначалися. Тому місце арештованого лідера, швидко займала інша особа, а слідство та ув'язнення негативно впливали лише на здоров'я лідерів і аж ніяк не на самі громади.

Значною проблемою було те, що органи влади не бачили різниці між баптистами, євангелістами, адвентистами, і часто називали їх загальним словом «штундисти», особливо не заглиблюючись в суть їх віровчень. Але слід відзначити, що православна церква теж не мала бажання розбиратися у реформаційних, по відношенню до неї, ідеях. Часто їм закидалося західне походження, яке апріорі спрямоване на руйнування одного із стовпів самодержавства – РПЦ. Також фіксуються випадки, коли місцеве самоврядування (старости і поліція) підтримували своїми діями чи бездіяльністю представників протестантських громад. Адже нижчі ешелони влади часто конкурували і ворогували з православним духовенством за сферу впливу на мешканців підвідомчих населених пунктів. Про це красномовно свідчать справи про поховання протестантів на православних цвинтарях, відмова проводити арешти, небажання зупиняти зібрання та інше. Так в одному із сіл Київської губернії православний священник не дозволяв ховати протестанта на загальному цвинтарі, тоді як поліцейський наказав ховати поруч із православними.

Під час суперечки на кладовищі, жандарм обзивав і принижував священика при протестантах. [5]

Із середини 1880 – початку 1890-х років, після потрясінь, пов'язаних із соціалістичними рухами і зовнішніми війнами, була запроваджена доволі сувора реакційна політика щодо наддніпрянських протестантів. Її провідником став обер-прокурор Святійшого Синоду Костянтин Побєдоносцев. Закон від 3 травня 1883 року ще не розділяв розкольників, духоборів, баптистів і євангелістів. Їм надано однакові права і зобов'язання. Але вже новий закон Міністерства юстиції від 5 листопада 1894 року розрізняв «вредные» і «не вредные» вчення протестантів. У документі зазначається, що молитовні зібрання штундистів вносить у життя православних приходів смуту, і що протестанти не тільки укріплюють свою віру, а й поширюють її між православними. Далі приймається рішення, що за спільною згодою МВС і Святійшого Синоду «оголосити секту штундистів більш шкідливою, із заборонаю штундистам громадських молитовних зібрань». [6]

Удар був потужний. Протестанти пішли в підпілля, приріст почав знижуватись. Але вже на початку ХХ століття чисельність протестантів згідно статистичних звітів поступово відновлюється. Так одній протестантській громаді міста Києва, що складалася із 173 особи, довелося збиратися у п'ятикімнатній квартирі в дві черги. Як підтверджують свідки, в неділю і на свята протестанти збирають повну квартиру, де читають Біблію, трактують її і закликають до святого життя і покірності владі. Урядникам доводилось арештовувати керівників, накладати штрафи на господарів приміщень, де проходили молитовні богослужіння, а збори віруючих розганяти. [7] Та все ж реакційні заходи уряду дещо послаблювалися.

Слід зазначити, що проповідницька діяльність протестантів серед іноземного населення Наддніпрянщини переслідувалась. Тоді як прояви подібних випадків в середовищі православного українського населення каралися законом. Цим інколи користувалися наддніпрянські протестанти, адже в середовищі німецьких, шведських та швейцарських лютеран та менонітів було дозволено проводити богослужіння, здійснювати обряди, займатися місіонерською діяльністю.

Ситуація значно змінюється в період революції 1905-1907 років. 17 квітня 1905 року Микола II підписав Указ про віротерпимість, а 17 жовтня 1905 року – Маніфест про свободу совісті, слова, зборів та спілок. Така політика призвела до значного зростання кількості громад за рахунок широкої проповідницької діяльності, появи протестантської періодики (газет і журналів), свободи проведення богослужінь. Органи влади почали реєструвати громади, затверджувати віровчення і статuti, дозволяти проповідувати у військових в'язницях і дисциплінарних батальйонах задля морального перевиховання вояків. Таким чином пізній протестантизм стає повноправним учасником духовно-релігійного життя Російської імперії.

Після завершення Революції протестанти мали можливість ще декілька років вільно продовжувати свою діяльність. Але згідно з циркуляром МВС від 4 жовтня 1910 року встановлюються правила проведення молитовних зібрань, за якими вони, в обов'язковому порядку, мали бути узгоджені з місцевою владою. Причому і ті, що проводились під відкритим небом у вигляді євангелізації і ті, які відбувались у приватних будинках віруючих. [8] Таким чином уряд знову спробував підпорядкувати собі протестантів і контролювати їх дії.

В період Першої світової війни, коли пізньопротестантських громади, спираючись на вже затвердженні владою віровчення, відмовлялися брати в руки зброю і воювати влада відреагувала рішуче. [9] Уряд почав перевіряти їх вчення на предмет ставлення до військової служби і використання зброї. Причому, військовий обов'язок протестанти були готові нести, але воювати, згідно з заповіддю «не вбий», відмовлялись. Таке ставлення до військової справи стало причиною заборони протестантам проводити молитовні богослужіння. [10] Революційні події 1917 року стали переломними для Російської імперії, що призвели до її знищення. Тоді як пізній протестантизм поступово входив у нову епоху своєї історії.

Прослідкувавши імперську політику влади щодо пізньопротестантських громад Наддніпрянської України середини XIX – початку XX століття можемо зробити висновок: ставлення до них було тісно обумовлене зі змінами в політичному житті Російській імперії. Протягом 1850-70-х років невизначеність на законодавчому рівні дозволила протестантам сформуватися у потужний релігійний рух. Впродовж 1880-х

– 1905-го років діяльність протестантських громад була жорстко заборонена законом, що супроводжувалося переслідуваннями, арештами, висилками. Період 1905-1910 років був етапом відносної релігійної свободи, який дозволив громадам вийти із підпілля та звершувати свою проповідницьку місію, затверджувати свої віровчення та проводити богослужіння. Впродовж 1910-1917 років їх свободи поступово обмежувалися та підпадали під заборони, зокрема через пацифізм. Імперська політика релігійної нетерпимості заклала підвалини дискримінації за релігійною ознакою щодо пізньопротестантських громад, яка сьогодні активно втілюється на окупованих територіях російськими військами та адміністраціями. Дослідження її походження та особливостей дозволяє сьогодні зрозуміти природу такого явища як релігійна дискримінація на територіях, які тимчасово не контролюються українським урядом.

Література

1. ISW: RussianOffensiveCampaignAssessment, April 9, 2023 [Електронний ресурс]. Режим доступу <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-april-9-2023> - Заголовок з екрану;
2. Центральний державний історичний архів України в м.Києві (далі – ЦДІАУ в м.Києві): ф.442, оп.52, спр.433, арк.61;
3. ЦДІАУ в м.Києві: ф.442, оп. 55, спр. 447, арк.13.
4. ЦДІАУ в м.Києві: ф.442, оп.52, спр.433, арк.35-36;
5. ЦДІАУ в м.Києві: ф.127, оп.1003, спр.50, арк.5;
6. ЦДІАУ в м.Києві: ф.317, оп.1, спр.929, арк.4;
7. ЦДІАУ в м.Києві: ф.442, оп.701, спр.385, арк.11;
8. ЦДІАУ в м.Києві: ф.442, оп.863, спр.171, арк.10;
9. ЦДІАУ в м.Києві: ф.315, оп.2, спр.606, арк.1-14.
10. ЦДІАУ в м.Києві: ф.442, оп.861, спр.312, арк.4,6,28.